

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

133:2 • 2013

Från ung rabulist till humanioras starke man

Ideal och legitimitetsstrategier hos den unge Erik Lönnroth

SIMON LARSSON *Uppsala universitet*

Länge har svensk historiografisk forskning varit inriktad mot att tona ned den egna disciplinens relation till sin samtid för att i stället visa hur historieämnet kom att etableras som autonom forskningsdisciplin. Själva sinnebilderna för denna vetenskapens segrarhistoria har varit Weibullgruppen, bland vilka Erik Lönnroth var en av de centrala gestalterna. I denna artikel utmanas den vedertagna framstegsberättelsen utifrån en närstudie av den unge Lönnroths vetenskapsteoretiska utveckling och den kontext i vilken han verkade.

Historikern Erik Lönnroths (1910–2002) karriär var enastående. År 1942, endast 32 år gammal, erövrade han den tyngsta humanistiska lärostolen i dåtidens Sverige genom att bli professor i historia i Uppsala. Därefter kontrakterades han vid sidan av Herbert Tingsten och Ingemar Hedenius som skribent i *Dagens Nyheter*, det enskilt viktigaste debattforumet åren efter kriget. Genom att vara huvudsekreterare i 1945 års universitetsutredning och ledamot i 1946 års Kommitté för den högre utbildningens demokratisering kom Lönnroth att företräda universitetet i allmänhet och humaniora i synnerhet i det reformarbete av högre utbildning och forskning som satte in efter kriget. När den humanistiska forskningen 1959 fick ett eget forskningsråd blev Erik Lönnroth dess ordförande, liksom senare i Humanistisk-samhällsvetenskaplig forskningsrådet när detta bildades 1977. Han var ordförande i Svenska Historiska Föreningen, satt i styrelsen för Sveriges Radio, samt i ett otal akademier, däribland

Artikeln har granskats av två externa lektörer enligt modellen double blind peer review.

Simon Larsson, f. 1976, fil. dr, är verksam vid Institutionen för idé- och lärdomshistoria vid Uppsala universitet. Hans forskningsintressen omfattar främst de intellektuella historia. Han deltar i projektet "History of Nordic historiography beyond methodological nationalism – comparative and cross-national perspectives, c. 1850s onwards", finansierat av NOS-HS.

E-post: simon.larsson@idehist.uu.se

Svenska Akademien. Sammantaget torde Erik Lönnroth ha varit den mest inflytelserika personen i svensk humaniora under 1900-talet.¹

Föreliggande uppsats undersöker i huvudsak tre frågor: Vilka vetenskapsideal gav Erik Lönnroth uttryck för under den första delen av sin karriär, cirka 1930–1950? Vilka sammanhang är relevanta för att förstå honom som intellektuell? Vilka strategier använde Lönnroth för att skapa legitimitet för sin forskning och för historievetenskapen i allmänhet?² Min metod är biografisk och kunskaps sociologisk. Utgångspunkten i en enskild individ gör det möjligt att relatera sammanhang på olika nivåer till varandra och samtidigt på ett naturligt sätt avgränsa ämnet. Den kunskaps sociologiska metoden – att relatera tänkande till institutionella och samhällseliga villkor – är nödvändig för att förstå Lönnroths abrupta avståndstagande från den historiska syntesen efter erövrandet av professuren i Uppsala. Det är en symboliskt viktig händelse för hur svensk historieskrivning kom att utvecklas under efterkrigstiden. Det är också en svårbegriplig händelse, eftersom Lönnroths hela produktion fram till professuren varit inriktad just på den historiska syntesen. Undersökningen motiveras av Lönnroths starka maktposition, som gav honom stora möjligheter att präglade humanioras officiella bild och självförståelse. Lönnroth är med andra ord en central aktör för att förstå historievetenskapens disciplinering till modern specialvetenskap.

Weibullskolan

Den gängse bilden av Erik Lönnroths vetenskapsideal är ganska entydig: han delade Weibullskolans, och hans exempellösa framgångar utgjorde en höjdpunkt i denna skolas utveckling. Weibullskolan förknippas i efterhand med historieforskning som ren vetenskap i motsats till partitagande, ideologiskt engagerad vetenskap. Historikern följer klara regler, inte känslor och inspiration, och är en distanserad åskådare mer än en

1. Peter Englund skriver om Erik Lönnroth i antologin *Svenska historiker från medeltid till våra dagar*, Ragnar Björk & Alf W. Johansson (red.) (Stockholm 2009). Det är en lätt omarbetad version av Englunds inträdestal i Svenska Akademien. Dödsrunorna över Lönnroth är överlag hagiografier. Läsvärd är dock Rolf Torstendahl, "Erik Lönnroth (1910–2002)" *Historisk tidskrift* 122:1 (2002), s. 585–602. Lars Lönnroth ger i sina memoarer *Dörrar till främmande rum: minnesfragment* (Stockholm 2009) det förmodligen värdefullaste personporträttet av Erik Lönnroth.

2. Med intellektuell avses en person med anspråk på social, kulturell och historisk var-sblivning och en därav följande offentliggjord kritisk reflexion. En hävdvunnen definition av intellektuell, som någon som talar i "förnuftets" eller "det allmännas namn" utifrån en oberoende position, är jag skeptisk till då den är alltför idealiserande.

engagerad deltagare. Den påverkan som historikerns eget tidssammanhang tänks ha på tolkningen är minimal eftersom historikern så hårt försvurit sig åt metodreglerna. Weibullskolan hölls enligt Rolf Torstendahl samman av metodologiska krav, empirisk vetenskapssyn och en gemensam front mot hermeneutiskt orienterad historism.³ Man lade, med Martin Wiklunds ord, tonvikten på ”den källkritiska metoden, empiriska detaljstudier och stränga krav på vetenskaplighet. Att sträva efter det säkra vetandet blev ett övergripande mål.”⁴ Det finns också forskning som velat lyfta fram andra faktorer, exempelvis Birgitta Odéns försök att teckna Weibullgruppens paradigm⁵ samt Håkan Gunneriussons sociologiska analys av maktkamp mellan grupper av historiker.⁶ Trots detta så tror jag att bilden av Weibullgruppen som sammanhållen av faktapositivism är den gängse. Det är så de skildras i läroböcker och populära framställningar. Ofta tänks Weibullgruppens modernisering som en förberedande fas för det explicita användandet av teorier under efterkrigstiden.⁷

Emellertid har nya fakta framkommit angående normerna för vetenskaplig skicklighet under 1900-talets första hälft. De var inte på något entydigt sätt bundna till uppfattningar om vetenskaplig metod och

3. Rolf Torstendahl, ”Minimikrav och optimumnormer i svensk historieforskning 1920–1960”, i *idem* & Thorsten Nybom (red.), *Historievetenskap som teori, praktik, ideologi* (Falkenberg 1988). Torstendahl har senare, i den ovan nämnda dödsrunan över Erik Lönnroth, närmast sig en mer sammansatt tolkning av dennes olika vetenskapsideal och hållningar som stannar i slutsatsen att Lönnroth pendlade mellan positivistisk tro på entydiga sanningar och relativistisk estetisk representationism; Torstendahl (2002) s. 597f.

4. Martin Wiklund, ”Historievetenskapens ethos och roller under efterkrigstiden”, i Victoria Höög & Anne Tunlid (red.), *Insikt och handling 22* (Lund 2010), s.94.

5. Birgitta Odén har undersökt vad som höll samman Weibullgruppen i artikeln ”Det moderna historisk-kritiska genombrottet i svensk historisk forskning”, *Scandia* (1975:1), s. 6–29. Artikeln utgår från två föreställningar a priori: 1) att Weibullgruppen stod för ett modernt genombrott; 2) att det fanns ett sammanhållet regelsystem av heuristisk karaktär, ett paradigm som var typiskt för gruppen, kontroversiellt i sin tid, men numera svårt att upptäcka eftersom utvecklingen gjort det till *common sense*. De aprioriska infallsvinklarna är problematiska av flera skäl och min diskussion i den här artikeln är ett sätt att bidra till diskussionen med så lite apriorisk ballast som möjligt. Även om angreppssätten stundtals skiljt sig åt så ska man inte överdriva skillnaderna mellan Birgitta Odéns och Rolf Torstendahls tolkningar. I den nyutkomna läroboken *Historieskrivningen i Sverige*, Gunnar Artéus & Klas Åmark (red.) (Lund 2012), har de gemensamt skrivit avsnittet om Weibullgruppen och tycks överens om den gängse bilden.

6. Håkan Gunneriusson, *Det historiska fältet: svensk historievetenskap från 1920-tal till 1957* (Uppsala 2002).

7. ”Tack vare sin faktaorienterade vetenskaplighet kunde Weibullskolan inom sig rymma helt olika politiska strömningar”; Knut Kjeldstadli, Bo Persson & Klas Åmark, *Det förlutna är inte vad det en gång var* (Lund 1998) s.61, 64.

säker kunskap. Jag har i min avhandling visat att en latent förmåga till syntes som en del i historikers *forskarpersonlighet* värderats mycket högt i akademiska tjänstetillsättningar under 1930-, 1940- och 1950-talen och kom att dominera över de renodlade metodologiska "minimikraven" när kvalitetskriterierna skulle formuleras.⁸ Janken Myrdals forskning kring Folke Dovrings karriär visar också att empirisk och metodologisk soliditet faktiskt verkade som ett hot mot just den weibullianskt dominerade historievetenskapens värdehierarki.⁹

För det andra har Weibullskolans självbild tagits till efterrättelse i allt för hög grad, vilket inneburit att den har betraktats som synonym med en historiedisciplin styrd främst av inomvetenskapliga kriterier, en ren vetenskap avskuren från den omgivande samhälleliga historiekulturen. Det var en forskningsideologi som låg i tiden under den vetenskapliga upprustningens tid i det kalla krigets 1950- och 1960-tal. Som verklighetsbeskrivning kan den ifrågasättas. Ändå har Weibullarnas positivistiska självstilisering hållits vid liv långt efter att de själva lämnat scenen. Det kan tänkas ha berott på att en yngre generation velat definiera sig gentemot Weibullarna och därmed, genom ett slags kontrastverkan, själva framstå som utåtriktade, samhällsrelevanta och samhällsengagerade i motsats till den rena och föregivet självtillräckliga weibullianska historievetenskapen.

Erik Lönnroth blir historiker

Lönnroth kom från en släkt med solida akademiska traditioner. Uppväxten innehöll förmodligen stämningar av declassé: Fadern hade brutit familjetraditionen genom att *inte* bli professor; den kulturintresserade modern ville egentligen gifta sig med en framstående tysk humanistisk forskare, men av detta blev intet och hon hamnade i Göteborg. Ett rimligt antagande är att det hos Lönnroth fanns ett element av revanschism när han började studera vid Göteborgs högskola i slutet av 1920-talet, en miljö som han själv har skildrat.¹⁰ Utmärkande är att Lönnroth inte vill vidkännas någon som helst gräns mellan sig själv som student och professorernas akademiska gemenskap. Han tycks ha varit som smidd för att

8. Simon Larsson, *Intelligensaristokrater och arkivmartyrer: normerna för vetenskaplig skicklighet i svensk historieforskning 1900–1945* (Hedemora/Möklinta 2010).

9. Janken Myrdal, *The Dovring saga: a story of academic immigration* (Stockholm 2010).

10. Erik Lönnroth, "Göteborgs högskola under 1920- och 1930-talen", *Profiler och projekt: humanistisk forskning vid Göteborgs universitet 4* (Göteborg 1991).

ingå i denna. Göteborgs högskola bestod vid denna tid av 17 professorer, 300 studenter och två vaktmästare. De flesta ägnade sig åt humaniora. Varje student inskrevs av rektor under ett personligt samtal kring intressen och målsättningar. Därefter gick man på de små seminarier man hade lust till. Total frihet gagnar inte alla studenter, men för den som har egna drivkrafter och självförtroende så erbjöd Göteborgs högskola i slutet av 1920-talet väldigt gynnsamma förutsättningar – en ”intellektuell idyll”, enligt Lönnroth.¹¹ Den som hade talang och mod att argumentera för sin sak kunde plötsligt finna sig behandlad med kollegial respekt av professorn. Skuggsidan av en sådan intellektualitetens idyll blir en viss hänsynslöshet i det fria hierarkibyget.

Curt Weibull hade utnämnts till professor i Göteborg 1927 och höll i det historiska seminariet. Han bedrev en hård sållning bland studenterna, respekterade inte det slappa medhålet men premierade desto mer den som förmådde driva en egen uppfattning. Seminarierna gick enligt Lönnroth ut på att utan hjälp av forskningslitteratur försöka göra något av de nakna källtexterna och därmed lära sig lita på sin egen auktoritet. Det sågs ned på åberopandet av litteratur. Originalitet, fantasi och gestaltskapande, men också en stenhård argumentationsförmåga och tävlingsinstinkt, var de förmågor som premierades i den göteborgska historikermiljön.

Vilka forskningsuppgifter skulle då Lönnroth ägna sig åt? Ett problem för bröderna Weibull var att de, som specialiserade på den äldre medeltiden, inte meriterade sig inom den svenska historieforskningens centrala problemområden. Under 1900-talets första årtionden var den äldre medeltiden central i dansk och norsk forskning, men knappast i svensk. Lönnroth gick här en annan väg. Doktorsavhandlingen *Sverige och Kalmarunionen 1397–1457* stod klar 1934, då Lönnroth var 24 år gammal. Man kan säga att han i och med avhandlingen tog tag i ett centralt problemkomplex i svensk historieforskning: motsättningen mellan aristokrati och kungamakt, utländskt valkungadöme eller nationellt arvkungadöme, statisk konstitutionalism eller dynamisk statsmannakonst i Machiavellis anda. Erik Gustaf Geijer och Anders Fryxell hade inlett debatten om dessa frågor redan i mitten av 1800-talet, efter publiceringen av Fryxells skrift *Om aristokratfördomandet i svenska historien*

11. *Ibid.* s. 43.

(1845). De flesta historiker hade sedan dess positionerat sig i förhållande till detta problemområde, som i grunden handlade mer om värderingar än sakfrågor.

Liksom hos många andra forskare var det grundläggande temat i Lönnroths framställning maktkamp mellan kungamakt och aristokrati. Det som utmärkte Lönnroths framställning var i stället förhållningssättet till tidigare forskning. Han ville göra rent hus med forskningsläget för att kunna göra anspråk på en helt ny bild, en suverän utkikspunkt över det verkliga skedda. Detta kunde inte åstadkommas med detaljpolemik kring källorna, eftersom man då oundvikligen skulle riskera att finna sig vadande i samma träsk, ett träsk där man trots att man var oense om visst också kom att finna sig ense om annat. Lönnroth gick i stället in för att skapa distans till forskningsläget. Detta gjorde han genom en historiografisk argumentation som gick ut på att tidigare forskning varit präglad av anakronistiska element. De hade projicerat 1800-talsbegrepp – klasskamp, demokrati, liberalism, nationalism – på de senmedeltida skeendena, vilket enligt Lönnroth vittnade om en ytlig och ohistorisk blick på det förflutna. Själv sade sig Lönnroth utgå från begrepp hämtade från medeltidens politiska idéhistoria samt från ”materiella faktorer”, det vill säga föreställningar om parternas ekonomiska egenintressen baserade på undersökningar av skatteuppteckningar.¹²

Kritiken av forskningsläget gick inte riktigt ihop med anspråken på att själv stå fri från analytiska anakronismer. De anakronistiska 1800-talsbegreppen som avfärdats dök i avhandlingens avslutning upp i anknytning till den förste ”svenskvalde” kungen Karl Knutsson Bonde, det vill säga på 1400-talet. Frankrikes ”nation” hade just ”vaknat” och Knutsson Bonde förmådde nu också väcka ”nationsmotsättningen” mellan Sverige och Danmark till liv.¹³ Det blev i praktiken oerhört vanskligt att avgöra hur Lönnroth själv använde dessa begrepp: beskrivande eller analytiskt. Lönnroth visste dock att spela på denna dubbeltydighet, vilket gjorde att begreppsanvändningen fick drag av litterärt konstgrepp. Men att patriotismen först påstods vara ett 1800-talsfenomen för att sedan dyka upp på 1400-talet innebar ett problem för Lönnroth. Han försökte hantera detta genom ett socialpsykologiskt resonemang. Nationalism, patriotism och svenskhet var tidlösa, arketytiska former: ”Patriotismen

12. Erik Lönnroth, *Sverige och Kalmarunionen 1397–1457* (Göteborg 1934) s. 9.

13. *Ibid.*, s. 33f.

vilar på elementära former”, ”Instinkterna bakom konflikterna voro de elementära och evigt återkommande” och så vidare. Forskningsläget, det vill säga 1800- och det tidiga 1900-talets svenska historiker, delade i Lönnroths utblick denna instinktmässiga låghet med 1400-talets människor. Överlappningen mellan de två tidevarven var mycket central och utgjorde den grundläggande spänningen i hela boken. Ibland gick den i dagen i förbluffande formuleringar som ”Den svenska välfärdsstaten tog arv både efter det skandinaviska enväldet och den konstitutionella, svenska upprörsrörelsen.”¹⁴ Det tycks här som om väggen var mycket tunn mellan Lönnroths egen tid och den tid han forskade om. Slutorden i avhandlingen var magistrala. Lönnroth summerade att Karl Knutssons agitatoriska program vuxit ut till en ny och helgjuten syn på Sveriges historia, vilken i århundraden tjänat som måttstock för värdeomdömen om Sveriges historia. Det var alltså en oerhört omfattande traditionsbildning som Lönnroth menade sig ha dräpt. Det är dock rimligare att säga att Lönnroth åstadkom sin nya helhetssyn, sin syntes, främst genom att betrakta ett kanoniserat problem utifrån nya utgångspunkter och framför allt med nya – om än implicita – värdeomdömen. När det gäller det sakliga historiska förloppet så tycks inte särskilt mycket skilja Lönnroths skildring från traditionen. Hans nya utgångspunkter innebar att eliterna förutsattes ha varit entydigt aktiva intressemäniskor och folket passiva instinktmänniskor. Avståndet och skillnaden till forskningsläget skapades inte genom öppen diskussion kring de nya utgångspunkterna utan främst genom diskussion av historikernas språk, stil, värderingar och temperament. Det var i själva verket främst språk, stil och värdeomdömen som Lönnroth irriterade sig på i forskningsläget. Gottfrid Carlsson och Sven Tunberg hade till exempel använt ”hagiografens serena ordval” när de skrev om Engelbrekt. Förbundet mellan kungamakt och självägande bönder, själva kärnan i Geijertraditionen kläddes i följande ordval: ”Statsmakten stod i kontakt med folket genom en alltmera fulländad demagogi.”¹⁵ Allmogen lät sig alltså – i Lönnroths konstruktiva fantasi – dompteras. Politik var envägskommunikation, och att propagandan slog an berodde på massornas intinktsliv, inte att de tilltalades som politiska subjekt. En ”demokratisk” förklaring till historieskrivningen var a priori utesluten. Begränsningen i Lönnroths tankar

14. *Ibid.*, s. 334.

15. *Ibid.*, s. 334.

kring ekonomiska faktorer blev också tydlig. Det var bara eliterna som tänktes ha haft ett ekonomiskt egenintresse. Bondeupproren, som vid denna tid flammade upp över hela Europa, hade i hög grad materiella orsaker, men att de materiella faktorerna skulle göra allmoget till en aktiv kraft tycks uteslutet i Lönnroths konstruktion.

Rolf Torstendahl ser Lönnroths avhandling som en del i den svenska historieforskningens inomdisciplinära teoretiska modernisering. Han fastslår att avhandlingen präglas av en – förvisso utsagd – funktionalistisk teoretisk modell som vid författandet låg 20 år före amerikansk samhällsvetenskap och 30 år före svensk samhällsvetenskap.¹⁶ Förvisso menade Lönnroth att han redan i början på 1930-talet hade goda kunskaper om exempelvis Max Webers tänkande.¹⁷ Ändå är jag böjd att betrakta Torstendahls analys som alltför präglad av den disciplinära prestigekampen mellan historia och samhällsvetenskap under 1960-, 1970- och 1980-talen. Föresatsen att jämföra Lönnroths avhandling med samhällsvetenskaplig teoribildning från efterkrigstiden innebär per definition ett teleologiskt perspektiv. Den komplicerade historiografiska utvecklingen reduceras till en inomdisciplinär och, visar det sig, smått sensationell framgångssaga. Den här typen av teleologiska tunnelperspektiv är vanliga i traditionell disciplinhistoria.¹⁸ Det man riskerar att missa, när man anlägger sådana perspektiv, är vetenskapernas historiska sammanhang.¹⁹

Vilket historiskt sammanhang var det då som präglade Lönnroths avhandling? Jag skall argumentera för att Göteborgsmiljön hade inflytande och att avhandlingen kan ses som ett uttryck för en intellektuellt betonad Göteborgsanda. Med Göteborgsandan avser man vanligen integrationen mellan den politiska och ekonomiska eliten i Göteborg allt sedan 1800-talet och i förlängningen av detta ett lokalpatriotiskt

16. Torstendahl (1988) s. 88.

17. Genom professor i statsvetenskap Georg André; Lönnroth (1991) s. 51.

18. Loren R. Graham, Wolf Lepenies, & Peter Weingart (red.), *Functions and uses of disciplinary histories*, (Dordrecht: Reidel 1983).

19. Vetenskapshistorisk forskning fokuserar nu i större utsträckning på gränsrelationer mellan discipliner och på disciplinernas kulturella inbäddningar än på disciplinernas interna utvecklingshistorier – en infallsvinkel som gör det lättare att undvika teleologisk prestige och åstadkomma vederhäftigare historisering. Se Steven Shapin, "Discipline and bounding: the history and sociology of science as seen from the externalism-internalism debate", *History of science*: 30 (1992), s. 333–369; Per Wisselgren, "Vetenskap och/eller politik? Om gränsteorier och utredningsväsendets vetenskapshistoria", i Bosse Sundin & Maria Göransdotter (red.), *Mångsysslare och gränsöverskridare: 13 uppsatser i idéhistoria* (Umeå 2008).

samförstånd, ett borgerligt gemenskaps- och självständighetspatos gentemot Stockholm. Det sägs ibland att i Göteborg uppstod Sveriges första genuint borgerliga kultur, och man avser då frånvaron av integration mellan borgarklassen och den centraliserade byråkratin i stat och kyrka.²⁰ Göteborgs högskola, instiftad 1891 genom privata donationer, var från början ett uttryck för styrkan och oberoendet i denna kultur. I studenttidningen *Göteborgske spionen* skrev den unge Lönnroth om "vårt främlingskap gentemot det officiella Kultursverige", ett främlingskap som enligt Lönnroth innebar "vanvördnad gentemot de kulturella storheter, som alstras i jämn ström av press och förlag i rikets huvudstad". Man gick enligt Lönnroth längre i Göteborg än i Lund, där huvudstadens storheter "åtminstone diskuteras."²¹

Donationskulturen i Göteborg var också ett uttryck för en grundmurad ojämlikhet. Allmännyttiga spörsmål var beroende av den star- kes välvilja. Eliten hade frihet att göra vad den ville med överskottet i stället för att styras av regler och omfördelning av välståndet genom skatter. Martin Åberg menar att den "borgerliga makthege- monin bröt samman" i och med det tidiga 1900-talets rösträttsreformer.²² Oavsett hur man formulerar det så sprack i alla fall den politiska elitens en- het och motsatta intressen, organiserade i partier, kom in i politiken. Göteborgsandan skulle visa sig överleva denna utmaning,²³ men under tiden som Lönnroth mognade till intellektuell så befanns sig Göteborgs borgerliga kultur i kris. Göteborgsandans liberala byråkratimotstånd slog då över i förakt mot parlamentarismen och rent folkförakt när mas- sorna skulle representeras i maktens boningar. Det skarpaste uttrycket för dessa stämningar finns i tidningsmannen Torgny Segerstedts essä- istik från 1920- och 1930-talen. Segerstedt gav i *Göteborgs handels- och sjöfartstidning* uttryck åt sin skepsis mot parlamentarisk politik och sin direkta motvilja mot det framflytande partiväsendet. I nietschska tongångar förkunnade han "den personliga duglighetens evangelium".²⁴ När Segerstedt skulle skriva en gratulationsartikel på Arvid Lindmans

20. Bo Lindberg & Ingemar Nilsson, *Göteborgs universitets historia I* (Göteborg 1996) s.12.

21. *Göteborgske spionen* 1936:1.

22. Martin Åberg, *En fråga om klass?* (Göteborg 1991) s. 156.

23. Gunnar Falkemark, "Göteborgsandan: från donationer till nätverksbyggande" i Helena Holgersson, Catharina Thörn, Håkan Thörn & Mattias Wahlström (red.), *Göteborg utforskat: studier av en stad i förändring* (Göteborg 2010).

24. Torgny Segerstedt, *Händelser och människor* (Stockholm 1926) s. 220.

60-årsdag tippade det hela över i ett ironiskt lustmord på den parlamentariska politikern som sådan.²⁵ Segerstedt utgick gärna från resonemang om människans "intellektuella hjordinstinkter", som för honom var tidlösa fenomen. Han var mycket beundrad i Göteborgs liberala akademikerretsar, inte minst det lönnrothska hemmet.²⁶ Lönnroths föreställningar om patriotismens tidlösa och elementära instinkter var en återklang av Segerstedts essäistik. Segerstedts intensiva motvilja mot demokratin kom sig av uppfattningen att de intellektuella hjordinstinkterna fått ett friare utlopp i och med det moderna samhällets organisationsformer. Därför krävdes en stegrad kritisk medvetenhet av den starka undantagsmänniskan, massans naturliga antagonist.

Om det så gäller ett halvdött politiskt parti, så känna dess medlemmar en instinktiv och hjärtlig motvilja mot den kalla kritiken. Den har något av dödens kyla över sig. [...] Det är den negativa, kritiska förmögenheten, som löser individen ur massan. Med dess hjälp bildar han sig sin egen personliga syn på företeelserna. I masskännandet utsuddas individualitetens gränser.²⁷

Kognitiva normer, som exempelvis empirisk vetenskapssyn, omfattades av alla historiker vid denna tid och kan inte sägas ha *särskiljt* Weibullhistorikerna från andra historiker. Resonemang som går ut på att framställa Weibullgruppen som faktapositivister får svårt att förklara varför de ofta var oense om grundläggande historiska tolkningar men ändå respekterade och erkände varandra som just särskiljda från historiker i allmänhet. Hur gick den aggressiva hållningen utåt ihop med den starka lojaliteten inåt? Begreppet *stil* kan hjälpa oss förstå hur Weibullgruppen konstruerade sin gemenskap mot omvärlden. Stilmedvetande uppstår, enligt Georg Simmel,²⁸ när omdömet sensibilitet inte förmår tillgodogöra sig "den fulla individualiteten" av ett konstverk utan i stället konstruerar föregivet generella eller typiska "formationslagar" för verket. Inom Weibullgruppen skulle till exempel det eleganta, tvärsäkra skrivsättet – vad Erik Arup kallade "Hvitfeldts absolutte stil"²⁹ och vad Ingvar Andersson skämtsamt kommenterade som "logisk flykt och poe-

25. Segerstedt (1926) s. 337–340.

26. Lars Lönnroth, "En högdragen elitist i rätten tid", *SvD* (7/8 2008).

27. Segerstedt (1926) s. 215.

28. Georg Simmel, "The problem of style", *Theory, culture and society* (London 1991).

29. Thyge Svenstrup, *Arup: en biografi om den radikale historiker Erik Arup, hans tid og miljø* (Köpenhamn 2006) s. 338.

tisk skärpa"³⁰ – leda till antaganden om vad som orsakade detta skrivsätt: en särklassigt begåvad och originell historiker vars individualitet man inte behöver följa, utan det räcker med att konstatera det generella: han eller hon är originell och begåvad och då är vi två som är det. Där har vi kanske Weibullgruppens formationslag.³¹

Min tolkning är alltså att detta stilmedvetande speglade den borgerliga kulturens kris i samband med demokratiseringen. Segerstedts essäistik i *Göteborgs handels- och sjöfartstidning* var en kulturell fond till vad som gjordes på Curt Weibulls historiska seminarium. Det var en borgerlig elit som reagerade mot den demokratiska moderniseringen genom ett försök att privatisera omdömesutövning, i Weibullgruppens fall historisk tolkning. I detta privilegietänkande ligger en viktig pusselbit för att besvara den av Janken Myrdal ställda frågan, hur den märkliga maktkoncentrationen kring Lönnroths person kom att uppstå under efterkrigstiden.³² Lönnroths produktion är fylld av blinkningar till Segerstedt, bland annat det återkommande, och mycket lönnrothska påståendet att världen efter första världskriget gått in i "propagandans tidsålder"³³ samt krypskyttet mot "de jämlikhetsideal, som nu råder överallt utom i verkligheten."³⁴ När hans egen krets hade skingrats lamenterade han gärna "bristen på verkliga kapaciteter" bland vetenskapsmännen.³⁵

För en äldre generation historiker födda på 1800-talet var det förflutna på många sätt verkligare än samtiden när det drog ihop sig till andra världskriget.³⁶ För Lönnroth däremot tycks det förflutna sällan tjänat som område för kontemplation eller verklighetsflykt. Lönnroths anspråk

30. Erik Lönnroth, "Svensk historieskrivning under 1900-talet: föredrag hållet vid Svenska historiska föreningens årsmöte." *Historisk tidskrift* 118:3 (1998) s. 309.

31. Jfr här den tolkning Erik Lönnroth själv gör på sin ålders höst av vad som höll Weibullgruppen samman; Lönnroth (1998) s. 304–313.

32. Myrdal (2010) s. 65f.

33. Om kampen mot propagandamyterna i dagens samhälle, se Erik Lönnroth, "Historien och aktualitetskravet", *Tiden* (1943) s. 145f. För uttrycket "propagandans tidsålder" se *idem, En annan uppfattning* (Stockholm 1949) s. 192.

34. Lönnroth (1991) s. 44.

35. Erik Lönnroth, "Prioritetsfrågor: synpunkter på arbetet med ett forskningsråd", *Historisk tidskrift* 89:4 (1969), s. 413.

36. Detta märks fr. a. i generationernas olika attityder till andra världskriget. Det bästa exemplet är brytningen mellan Erik Arup och favoritlärlungen Albert Olsen; Svenstrup, (2006) s. 663. Den äldre generationen hade en tendens att betrakta andra världskriget som en fortsättning på det första, en uppgörelse mellan imperialistiska makter där det inte var så viktigt att ta moralisk ställning för ena eller andra parten. I Lauritz Weibulls brev till Erik Arup märks andra världskriget endast i en flyktig oro över att någon bomb skulle råka träffa ett arkiv. Detta är en stark kontrast till Lönnroths engagemang.

på att stå fri från sin samtid bottnade i en intensiv upplevelse av den samma; därav den genuint litterära suggestionen i hans avhandling. År 1934, samma år som avhandlingen publicerades, firades Engelbrektsjubileet i Sverige. En av dem som höll ett jubileumstal var Nils Ahnlund, ledande konservativ historiker och professor vid Stockholms högskola. Lönnroth riktade ett våldsamt angrepp mot honom.³⁷ Lönnroths avhandling uppehöll sig i hög grad vid Engelbrekt, så angreppet kan delvis ses som ett försök till marknadsföring. Men Lönnroth gick mycket långt: Hans polemiska poäng var att Ahnlund, som till råga på allt läst sitt tal i radio, egentligen hade hyllat Hitlers maktövertagande samma år.

Den som i dag lyssnar igenom talet tvingas konstatera att det var en helt osaklig beskyllning. Det fanns vid denna tid inga drivna historieideologer bland de konservativa historikerna i Sverige. Däremot fanns det sådana bland Socialdemokraterna. Som Fredrik Skott och Niels Kayser Nielsen har visat, var det i själva verket socialdemokrater som var de drivande bakom det folkligt nationella traditionsbyggandet under mellankrigstiden.³⁸ Hyllandet av Engelbrekt och den fria allmogen var i sin samtid progressivt. Bilden av den mellankrigstida socialdemokratin har en smula ensidigt fokuserat på det modernistiska och vetenskapliga, på Gunnar och Alva Myrdal, men det kan också framhållas att Värner Rydén vurmade för Engelbrekt, att Ernst Wigforss disputerade på halländska dialekter och att man gick i folkdräkt på Brunnsviks folkhögskola. Lönnroths polemiska Engelbrektsbild med demagogiska rådsmän som manipulerade folket gav i sitt tidssammanhang snarast stöd åt de konservativa krafterna. Socialdemokratin använde under 1920- och 1930-talen historien integrativt; det var högern som sökte splittring.³⁹

37. Erik Lönnroth, "Engelbrektslitteratur från 1934", *Scandia* 8:1 (1935) s. 147–167. Ahnlunds tal vid Engelbrektshögtidligheten i Norberg finns tillgängligt i Sveriges Radios arkiv.

38. Niels Kayser Nielsen, "Demokrati og kulturel nationalisme i Norden i mellemkrigstiden: en realpolitisk højredrejning?", *Historisk tidskrift* 124:4 (2004) s. 581–603; Fredrik Skott, "Traditionsinsamling och politik under svensk mellankrigstid", i Mathias Boström, Dan Lundberg & Märta Ramsten (red.), *Det stora uppdraget: perspektiv på Folkmusikkommissionen i Sverige 1908–2008* (Huskvarna 2010). Se även Skotts avhandling *Folkets minnen: traditionsinsamling i idé och praktik 1919–1964* (Göteborg 2008).

39. Centralt för högern var att skilja på arbetarklass och allmoge; jfr Åsa Linderborgs beskrivning av detta som en kamp om "den borgerliga hegemonin"; *idem*, *Socialdemokraterna skriver historia: historieskrivning som ideologisk maktresurs* (Stockholm 2000) s. 275–285. Se även Ulf Zander, *Fornstora dagar, moderna tider: bruk av och debatter om svensk historia från sekelskifte till sekelskifte* (Lund 2001) samt Samuel Edquist, *En folklig historia: historieskrivningen i studieförbund och hembygdsvårelse* (Umeå 2009).

De konservativa historikerna kom, även om de kanske inte röstade på SAP, närmast att agera som passiva stödtrupper till socialdemokraternas historieanvändning. Några drivande ideologer var de näppeligen, men de besjälades överlag av en genuin folklighet som man saknar i Weibullkretsen.

Så hur skall man då tolka Lönnroths utspel? Han blandade som vi sett element i samtiden till en stark men osaklig brygd. Den princip han kan sägas ha agerat utifrån är ju distinktionen mellan ideologi och vetenskap, vilket är en central liberal princip. Men Lönnroth agerade inte särskilt omdömesgillt. Han iscensatte snarast ett drama kring denna princip, där han själv framstod som hjälten.⁴⁰ Frågan är om det verkligen krävdes något mod för att "trække sig tilbage i de rene hænder, og princippers, paradis" som den nyligen hädangångne Kayser Nielsen uttryckte det.⁴¹ Lönnroths Engelbrektspolemik var en liten teaterpjäs byggd på liberal principheroism.⁴² Hans sätt att blanda element i samtiden för tankarna till Strindbergs manér.

Lönnroth och Harald Hjärne

Den intelligensaristokratiska attityden, den liberala heroismen som präglade Erik Lönnroth, var typisk för Göteborgsmiljön. Men det exceptionella var att Lönnroth inte blev professor vid Göteborgs högskola utan i Uppsala. Vad hade Lönnroth som gjorde att han accepterades även i denna miljö? De intelligensaristokratiska attityderna fanns även i Uppsala,⁴³ även om de knappast kan sägas ha kännetecknat majoriteten av sektionsmedlemmarna. Den humanistiska miljön i Uppsala hade, allt

40. Jfr Sven-Eric Liedmans minnen av Lönnroth som en person med en stark böjelse att berätta historier där han själv var hjälten; Sven-Eric Liedman, "Humaniora – det ständiga undantaget: några minnesanteckningar", i Åsa Arping & Mats Jansson (red.), *Kritikens dimensioner: festskrift till Tomas Forser* (Stockholm/Stehag 2008), s. 372–387. Det bör noteras att det rådde en solid fiendskap mellan Liedman och Lönnroth.

41. Kayser Nielsen (2004) s. 602.

42. Den Lönnroth närstående statsvetarprofessorn och högermannen i Göteborg, Georg Andrén, pläderar i uppsatsen "Akademikerna och politiken" för ett återupplivande av ett liberalt politiskt engagemang av mer principiell karaktär. Han åberopar John Stewart Mill som föredöme och menar att det inte är de liberala intellektuella utan snarare den samtida politiken det är fel på: "Men har icke svensk politik lidit en förlust när det akademiska inslaget förminskats och försvagats? Ännu vid seklets början hade vårt lands politiska debatt en principiell karaktär, som bjärt sticker av mot den principskymning som nu råder."; *Göteborgske spionen* nr 1 (1936) s. 3–5. Det var Andrén som föreslog Lönnroth till den viktiga posten som sekreterare i 1945 års universitetsutredning.

43. Se fr. a. litteraturhistorikern Victor Svanbergs uppsats "Intelligensaristokrati" från 1934 i Victor Svanberg, *Debatt och värdering: ställningstaganden under 56 år* (1978) s. 13–22.

sedan Harald Hjärnes död 1922 präglats av det svårdefinierade tomrum denne lämnat efter sig. Den fanns tendenser till ämbetsmannamässig stelhets.⁴⁴ Den ideologiska polarisering som allt sedan Wicksells och Lidforss dagar förekommit i Lund hade ingen direkt motsvarighet i Uppsala. Det ämbetsmannamässiga rymde också en dröm om politiskt inflytande, men denna dröm utgick från objektivitetssträvan och plikt-känsla snarare än ideologiskt engagemang. Det var således en dröm som i vissa avseenden var föråldrad och hörde 1800-talet till. I det moderna samhället, där man efter demokratins genombrott kunde nå en politisk topposition utan att ens ha läst på universitet, framstod det akademiska Uppsala snart som en smula isolerat. Harald Hjärne var i sin krafts dagar Uppsala universitets stora liberala hjälte och grep ofta in i tidens stora principfrågor, till exempel försvaret för den akademiska friheten i fallet Wicksell. Vid sådana tillfällen tycktes den gamla ämbetsmannastatens värdighet flamma upp på nytt. Detta förklarar i stor utsträckning den särpräglade nostalgi som kopplades till Harald Hjärnes minne decennierna efter dennes död. Det fanns i miljön en föreställning om att man efter Hjärnes död 1922 genomlevt järnåren och därför behövde en pånyttfödelse. Denna nostalgiska längtan till förnyad relevans kunde ta sig underliga uttryck: 1930 ledde den till en mycket omdiskuterad upphöjelse av Harald Hjärnes odisputerade son Erland Hjärne till professor.⁴⁵ Det var också Erland Hjärnes sakkunnigutlåtande som blev avgörande för att Lönnroth fick professuren.⁴⁶

Det är mot denna bakgrund som man kan förklara att Lönnroth gick hem i Uppsala. Det fanns likheter mellan Lönnroth och Harald Hjärne när det gällde att inta vad man kan kalla en suverän författarposition. Lönnroths magistrala polemik kring Engelbrektsgestalten hade en direkt förelöpare i en av Hjärnes klassiska skrifter, *Skandinavisk laghistoria* från 1876.⁴⁷ Den döde Hjärne var för historikerna i hans närhet – Nils Ahnlund till exempel – en sådan auktoritet att man uppfattade det som vanhelgelse att skriva som han gjorde. Hjärne var sin egen genre.

44. Karl-Gustaf Hildebrand, "Från Harald Hjärne till Sven A. Nilsson – historievetenskap i Uppsala 1913–1955", *Saga och sed: Kungl. Gustav Adolfs Akademiens årsbok* (1991).

45. Simon Larsson, "Erland Hjärne: lärd och subtil historiker", i Björk & Johansson (red.) (2009) s. 449–549.

46. Larsson (2010) s. 299–307.

47. Harald Hjärne, "Skandinavisk laghistoria", *Svensk tidskrift för litteratur, politik och ekonomi* (Stockholm 1876) s. 178–288.

Bland de tre sakkunniga, Curt Weibull, Erland Hjärne och Nils Ahnlund, finns det i de båda förstnämndas utlåtanden en föreställning om att den historiska kunskapens grad av säkerhet skiftar utifrån vilka egenskaper och målsättningar en viss historiker har. Det slutgiltiga kvalitetskriteriet är *inte* graden av säkerhet i kunskapen utan föreställningar om originalitet och begåvning. Tolkningen utgör således ett privilegium för en viss grupp.⁴⁸ Nils Ahnlund prisar visserligen Lönnroths kreativitet men rankar honom sist av de sökande. Han är den av de sakkunniga som premierar metod och säker kunskap. Eftersom Weibulls utlåtande betraktades som jävigt var det alltså Erland Hjärne som fällde avgörandet till Lönnroths fördel.

Lönnroth, "specialiseringshotet" och den historiska syntesen

När Lönnroth 1943 blev professor i Uppsala hade han, utöver avhandlingen, syntesen *Statsmakt och statsfinans* (1940) bakom sig.⁴⁹ Han hade även skrivit två historieteoretiskt inriktade uppsatser som bägge behandlade historievetenskapens utvecklingsmöjligheter i allmänhet och den historiska syntesens problem i synnerhet. Syntesen var således det vetenskapsideal som framstod som centralt för den unge Lönnroth. De principiellt inriktade texterna är också centrala källor för att förstå Lönnroth som intellektuell eftersom han i dem strävade efter att legitimera sin egen forskningsinriktning i relation till grundläggande, samhällseliga relevansskriterier.

Synteser omnämns nuförtiden sällan i andra discipliner än historia och ekonomisk historia och är där en ganska dunkel och statusfylld

48. Denna tolkning är den enda som förklarar exempelvis Curt Weibulls motvilja mot "den vetenskapliga kompromissen", d. v. s. när en forskare strävar efter att harmoniera sina resultat med en annans; Larsson (2010) s. 293.

49. *Statsmakt och statsfinans i det medeltida Sverige* (Göteborg 1940) handlar om den ekonomiska organiseringen under 1200- och 1300-talen. Lönnroth driver tesen att en enhetlig statsmakt uppkom och yttrade sig i införseln av nya skatter, ny jordvärdering och omläggning av krigskonsten, vilket i sin tur ledde till det världsliga frälsets uppkomst. Boken sysslar huvudsakligen med agrarhistoriska och ekonomihistoriska ämnen, men den grundläggande kausaliteten är av politisk-historisk natur. Staten organiseras på detta sätt för att kunna svara på militära hot utifrån. Som Birgitta Odén (1975) s. 18, påpekar kom inspirationen förmodligen från Erik Arup. För en analys av förklaringsresonemangen i denna bok, se Ragnar Björk, *Den historiska argumenteringen: konstruktion, narration och kolligation: förklaringsresonemang hos Nils Ahnlund och Erik Lönnroth* (Uppsala 1983). Mycket relevant är också Janken Myrdal, "De medeltida jordvärderingarnas historiografi", *Jordvärderingssystemet från medeltiden till 1600-talet* (Stockholm 2008).

term som undandrar sig heltäckande och tidlösa definitionsförsök.⁵⁰ Under 1900-talets första hälft var emellertid syntesbegreppet periodvis mycket centralt. De professionella, specialiserade historikerna blev fler och avsaknaden av sammanhållande perspektiv, fragmentariseringen av kunskapsobjektet, började uppfattas som ett tilltagande problem. Föreställningar om obalans mellan specialisering och helhetsperspektiv var vanliga i många vetenskaper och figurerade ofta i samhällsdebatten som symptom på "kulturkriser" och liknande.⁵¹ För historievetenskapen gick dock detta problem särskilt djupt. Den hade under romantiken uppstått ur en strävan att avtäcka det förflutnas egenart och rensa bort otidsenliga stereotyper. Mot slutet av 1800-talet framstod läran om det förflutnas *Einmaligkeit* som föga konkurrenskraftig. Många forskare från skilda discipliner försökte kopiera naturvetenskapernas generaliserande vetenskapsideal. Dessa försök att hitta historiens förmenta lagar var dock föga lyckade. De möttes av stort intresse men avfärdades nästan undantagslöst som ytliga av fackmännen.⁵² Här var den historiska syntesen ett alternativ. Genom den historiska syntesen tänkte man sig kunna bevara historievetenskapens individualiserande särart men samtidigt etablera ett brohuvud i den nya tidens vetenskapssyn. Historia hade potentialen att bli "vetenskapen om dynamiska enheter", som Henri Berr, grundaren av tidskriften *Revue de synthèse historique*, uttryckte det.⁵³

Lönnroths första historieteoretiska skrift hette "Modern historievetenskap".⁵⁴ Han utgick där från historievetenskapens särmarke: ingen annan vetenskap har institutionaliserat *berättelsen* som sin huvudsakliga framställningsform. Denna tradition var dock inte vidare samstämd

50. Ett axplock av vad som skrivits i Skandinavien är Gunnar Artéus, *Värderingen av synteser i nutida svenska historievetenskap: en preliminär studie* (Göteborg 1973); Jan-Eivind Myhre, *Mange veier til historien: om historiefagets og historikernes historie* (Oslo 2009). Myhre presenterar både den norska och den amerikanska diskussionen kring historiska synteser. Se även Liv Marthinsen & Harald Winge (red.), *Syntese i historieskrivningen* (Oslo 1993), samt *Historisk tidskrifts* temanummer om synteser; 123:2 (2003).

51. Forskningsläget är svåröverskådligt, men en grundläggande utgångspunkt är Fritz Ringers klassiker *The decline of the German mandarins: the German academic community 1890–1933* (Cambridge, UK 1969) och den komparativt inriktade uppföljaren *Fields of knowledge: French academic culture in comparative perspective 1890–1920* (Cambridge, UK 1992).

52. Se t. ex. Eckhardt Fuchs, *Henry Thomas Buckle: Geschichtsschreibung und Positivismus in England und Deutschland* (Leipzig 1994) samt Roger Chickering, *Karl Lamprecht: a German academic life 1856–1915* (Atlantic Highlands 1993).

53. William Keylor, *Academy and community* (Cambridge, Mass. 1975) s. 129

54. Erik Lönnroth, "Modern historievetenskap", i Gunnar Aspelin & Göte Turesson (red.), *Vetenskap av idag framlagd av svenska forskare* (Stockholm 1940).

med den metodologiska utvecklingen, enligt Lönnroth. Historievetenskapen befann sig därför sedan 1900-talets början i ett krisläge. Balansen mellan analys och syntes hade rubbats till den senares förfång. Det som tidigare i hög grad hade balanserat de två kunskapsformerna var enligt Lönnroth ett fast grepp om "kausalproblemet". Nu hade tron på de stora karaktärerna rubbats av en modern naturalistisk psykologi. De ledande idéerna av legal karaktär och med fokus på politiskt handlande, måste ställas i en ny och tydligare relation till sociala, ekonomiska och materiella faktorer för att inte framstå som insnävade. "Historien kan ej på längden fortsätta med att skildra sammanhangen utifrån en vald aspekt; den måste såvitt möjligt ha alla aspekter redo för att förstå sammanhangen med utgångspunkt i fakta."⁵⁵ Uppsatsens kärnpunkt var att historievetenskapen som samhällsmakt var direkt avhängig den historiska syntesens status. Krisen hade därför gjort historievetenskapen till rov för ideologiska intressen. En sida, vägledd av de nykantianska historieteoretikerna, ville ersätta det omfattande kausalitetsproblemet med en "värdebestämd teleologi". En annan sida, vägledd av den marxistiska samhällsåskådningen, föreslog ett alltför deterministiskt kausalschema. Mot detta satte Lönnroth idén om en total men samtidigt individualiserad förklaring av det historiska skeendet. Det fanns en "exakt historia i sig", och denna förvissning skulle vara riktstjärna för de "syntetiska hjälpkonstruktioner", "dikter över fakta" som måste till så att historievetenskapen kunde övervinna sin kris och tillbakavisa ideologiska profitörer.⁵⁶ Hela uppsatsen innebar en talangfull vidareutveckling av Wilhelm Keilhaus plädering för den historiska syntesens överlägsenhet över den historiematerialism som Weibullhistorikern Per Nyström företrädde. Keilhaus program var närmast en psykologiserande utveckling av historiematerialismen. Marx förklarades till och med ha föregripit Freud på vissa punkter. Historiematerialismens framgångar sades bero på att det stora flertalet önskade att verkligheten trots all sin "brokerte kompliserthet" skulle visa sig vara enkel. Denna tro på enkelheten var enligt Keilhau orsakad av inget mindre än "menneskenes transcendentale drift" – en charmant variation på Freud.

55. *Ibid.*, s. 188.

56. *Ibid.*, s. 187.

Lönnroth hade haft tillfälle att tillgodogöra sig Keilhaus åskådning i *Scandias* spalter men underlät i sin uppsats att referera till norrmannen.⁵⁷ Det Lönnroth framför allt lade till Keilhaus diskussion var problematiseringen av historikerns subjektivitet och skaparkraft. Han betonade dock att varje "syntetisk bild a priori" hamnar i motsatsställning till "den metodiska kritiken".⁵⁸ De "syntetiska hjälpkonstruktionerna" var till sin natur "subjektiva", "öppna för konstnärliga impressioner", "litterära verknytningsmedel" och "allmänföreställningar". Lönnroth tog frågan om historievetskap som konst på stort allvar och menade att kopplingen fanns i den enskilde historikerns icke reducerbara begåvning samt det *alltid* påkallade bruket av "litterära verknytningsmedel" för att framställa forskningsresultaten. I avslutningen på essän exemplifierade Lönnroth syntesens möjligheter med att visa på hur mångsidigt forskningsläget kring franska revolutionen utvecklats. Han hade då frångått utgångspunkten för essän – att syntesen skulle utnyttja den sammanhängande berättelsen – men begeistringen för den konstnärliga, skapande principen går inte att ta miste på: "Det är en symfoni, byggd på ett ofantligt kontrapunktiskt register, en ström av vilje- och vaneliv, som har ändrat sig i varje ögonblick genom att nya orsakskombinationer korsats i människors medvetande."⁵⁹

Den andra texten, "Historien och aktualitetskravet",⁶⁰ var mindre vetenskapsfilosofisk och uppehöll sig vid historievetskapens samhällsroll. Lönnroth konstaterade ett ökat behov av "samhällskunskap och politisk bildning" hos allmänheten. Historievetskapens synteser var vad som bäst svarade mot detta behov. Varför inte samhällsvetenskaperna? Det är tydligt att Lönnroth såg den moderna samhällsvetenskapen som ett politikens och samhällsplaneringens instrument. Samhällsvetare var utredare mer än forskare. Historievetskapens sociala funktion var att erbjuda en mer djupsinnig motvikt mot politiken. Lönnroth beskrev samtiden som "propagandans tidsålder". Historikerna måste handla. Antingen slutar historievetskapen "rygga tillbaka för synteserna" – eller också "träder propagandamyten i dess ställe". Synteserna var det

57. Wilhelm Keilhau, "Grunnsetningene for historisk forskning", *Scandia* (1935) s. 3–13.

58. Lönnroth 1940, s. 173.

59. *Ibid.*, s. 192. Redan i angreppet på Ahnlund 1935 kopplade Lönnroth samman "det konstnärliga kravet" på historieskrivning med kravet på vetenskaplig objektivitet; Lönnroth (1935) s. 167.

60. *Tiden* 1943.

enda som kunde betvinga ideologierna: "Det kan inte finnas något rent tomrum i uppfattningen av dessa ting."⁶¹ Historieskrivningens relation till konst och skapande var nedtonad. Lönnroth knöt an till arvet från Harald Hjärne:

Man kan utan överdrift säga, att det har varit traditionen från Carlson och Malmström, inte traditionen från Hjärne, som har präglat den övervägande delen av de historiskt-vetenskapliga arbeten, som ha sett dagen i Sverige intill nu. Det betyder, att de har varit fyllda mera av vetenskapens dygder än av dess eld.⁶²

Lönnroth skrev själv synteser och hans historieteoretiska skrifter hade alltså karaktären av programskrifter för syntesens samhällsrelevans.

Lönnroths avståndstagande från syntesen

Sedan Lönnroth väl blivit professor tog som sagt en hel del andra uppdrag vid. De två största posterna utöver professorsplikterna i Uppsala var sekreterarrollen i 1945 års universitetsberedning samt medarbetarskapet i *Dagens Nyheter*, som jag nu skall diskutera. Det var i offentligheten som Lönnroth valde att ta avstånd från syntesen. Offentligheten ändrade karaktär efter andra världskrigets slut. Man började på sina håll förutsätta en formalistisk liberal konsensus och diskussionsklimatet blev mer aggressivt. Forskningspolitik blev en central diskurs. "Vetenskapen" fick vind i seglen och därmed uppstod också behovet av att diskutera vad vetenskap var för en ny typ av auktoritet egentligen. *Dagens Nyheter* blev ett centralt forum på ett sätt som är svårt att föreställa sig i dag. Därifrån utgick positivismen som kallakrigsideologi. Den nya chefredaktören från 1946, Herbert Tingsten, professor i statsvetenskap, är det namn man närmast förknippar med förändringen. De två andra betydelsefulla intellektuella nyrekryteringarna till tidningen var professorn i praktisk filosofi Ingemar Hedenius och Erik Lönnroth. Familjen Bonnier strävade mycket medvetet efter att aktivera de bästa, liberala akademiska hjärnorna i utåtriktad verksamhet.

I denna miljö under 1940-talets andra hälft tog Lönnroth avstånd från den historiska syntesen, som ditintills varit ledmotivet för hans fors-

61. Lönnroth (1943) s. 147.

62. *Ibid.*, s.148.

karvärv. Det gjorde han i en bok som kom ut 1949 med titeln *En annan uppfattning*. Boken består av de essäer som han publicerat i *Dagens Nyheter* 1946–1948. Boken gavs ut på Bonniers förlag, som också ägde *Dagens Nyheter*, och har alltså samma tillkomstshistoria som Ingemar Hedenius mer berömda *Tro och vetande*, som också kom 1949.

Den inledande uppsatsen i *En annan uppfattning* heter ”Epik och historia”. Lönnroth diskuterar där epik i mycket bred bemärkelse. Epik är inte bara en litteraturgenre – episka romaner – utan ett grundläggande mänskligt behov av mening, sammanhang och hänförelse, något liknande vad man inom den historiedidaktiska forskningen nuförtiden talar om som historiemedvetande. Lönnroth gör en mycket suggestiv och intressant karaktäristik av den historiska epiken; därför träffar det också så mycket hårdare när han plötsligt påstår att den historiska epiken är död. Han skriver: ”den historiska epiken har dödats av en förändring i vedertagen livsåskådning.” Lönnroth uppnår verkligen en dramatisk vändning i texten, men det är ganska oklart vad han menar.

Begreppet syntes dyker upp först i slutet av uppsatsen. Syntesen är, visar det sig, en slags förädling av den historiska epiken, detta tidlöst folkliga behov av orientering. Nu måste syntesen bort eftersom den ligger för nära ”lögnpropagandan”. En mycket viktig konsekvens är att relationen till allmänheten förändras. I en av de äldre uppsatserna, ”Historien och aktualitetskravet” (1943), heter det till exempel:

Det är inte allmänhetens fel, när den tappar intresset för historikernas arbete. Det är historikernas fel. Den kritik som har yppats, är i själva verket ett tecken på ökat intresse från folk utanför fackkretsarna. De vilja återknyta kontakten med de historiska fackmännen. Sådant bör man skynda att ta vara på.⁶³

I uppsatsen ”Epik och historia” heter det i stället:

Den mångsidigt kausalbestämda historien med objektiv fördelning av skuggor och dagar är alldeles för invecklad för andra än dem som har förmågan att anlägga ett vetenskapligt betraktelsesätt på livets företeelser.⁶⁴

Den historiska epikens död har gjort den historiska syntesen omöjlig

63. *Ibid.*, s.143

64. Lönnroth (1949) s. 12.

enligt Lönnroth. Han säger att historikern står inför en helt ny situation. Hädanefter måste historikerns arbete vara "en ständig kamp mot suggestiva stämningvärden. Hans mål måste vara sanningen och inget annat än sanningen. [...] Lyckas historien för framtiden hålla sig fri från episk dikt och överlåta denna åt litteraturen, så har den tagit ett avgörande steg mot vetenskaplig exakthet. En vetenskapsman måste hoppas att så skall ske – hur impopulärt det än är och blir".⁶⁵

Hur kan man förklara den här positionsförändringen från Lönnroths sida? Jag skall försöka mejsla ut en allsidig förklaring.

Vad skulle det rationella med övergivandet av syntesen ha varit i sin tidsmiljö? Syntesen hade ju på sätt och vis dramatiserats som en krigstjänst: ett vidunder som skulle kämpa mot andra vidunder. Andra världskriget pågick när Lönnroth återopade syntesen. När han avfärdade den var kriget – åtminstone det kriget – över och den besynnerliga tanken att alla ideologiska vidunder var besegrade kom nu att omfattas av många. "Epiken är död" har en tydlig reminiscens till "ideologiernas död" och när ideologin är död så härskar experten. Avfärdandet av syntesen handlade alltså om att man inte skulle bekämpa ideologi med ideologi utan i stället hindra ideologierna från att återuppstå. Hade man frågat Lönnroth själv så hade han nog sagt att det var det här det handlade om: en fullt rationell positionsförändring utifrån ett nytt tidsläge.

Ett delvis annat spår gäller den förändrade attityden till specialisering. Efter kriget var det som sagt en grundläggande erfarenhet att man levde i den vetenskapliga upprustningens tid. Naturvetenskaplig, teknisk och samhällsvetenskaplig forskning av amerikanskt snitt var vad som kom att uppfattas som förändringens ledstjärnor. Övergivandet av syntesen kan också ses som ett försök att ta rygg på dessa vetenskaper. En parallell och liknande utveckling kan iakttas i den svenska sociologin som etablerades vid denna tid. Inte bara skedde det 1947 – året efter att Lönnroth publicerade uppsatsen "Epik och historia" i *Dagens Nyheter*; de första sociologerna gjorde också allt för att tvätta bort sociologins stämpel av syntesämne, en stämpel som dominerat under mellankrigstiden. Man ville i stället vara en modern specialvetenskap av amerikanskt typ.⁶⁶ Specialisering uppfattades inte längre som något negativt, ett tecken

65. *Ibid.*, s. 13.

66. Anna Larsson, *Det moderna samhällets vetenskap: om etableringen av sociologi i Sverige 1930–1955* (Umeå 2001).

på kulturkris eller liknande, utan förstods som något positivt, ett hälsotecken. Det hade delvis att göra med kvantitet. En liten krets snävt specialiserade forskare kanske inte var så bra, men ämnesföreträdarna i topposition insåg att det nya resursläget möjliggjorde mobiliserandet av arméer av datainsamlade specialister, vars resultat man sedan kunde sammanställa och extrapolera.

Just förändringen i uppfattningen av den vetenskapliga specialiseringen – från hot till hälsotecken – hör till de intressantaste skiljelinjerna mellan mellankrigstidens och efterkrigstidens kunskapsregimer. Johan Strang har i en essä föreslagit att Hedenius och Tingsten kan betraktas som "nationella strateger" på samma sätt som de norska intellektuella som Rune Slagstad undersöker i sin bok *De nasjonale strateger* (1998).⁶⁷ Det är en god idé även om Strang inte följer upp den. Det handlar därför om att fastställa vilken sorts kunskapsregim Hedenius, Tingsten och möjligen även Lönnroth lyckades med att positionera sig inom. Kunskapsregim kan närmast förstås som det accepterade normativa ramverket kring kunskapsproduktionen i ett samhälle. De nationella strategerna är de som lyckas göra sig till herrar över den kunskapsregim som så att säga ligger bäst i tiden, vilket Hedenius, Tingsten, Lönnroth och några till lyckas med efter kriget. Till exempel tror jag att Hedenius framgångsrika attack mot juristerna, angående vem som egentligen förvaltar den så kallade värdenihilismen, kan ses som ett mönster för hur skiftet mellan två kunskapsregimer går till. De samhällsengagerade juristerna – de sista företrädarna för ämbetsmannastaten – pressades tillbaka av vetenskapsmännen, anförda av den analytiska filosofin. Juristerna förlorade i samhällsengagemang och möjligheter till opinionsbildning men vann den nya tidens vetenskapliga legitimitet.⁶⁸ Det var i samband med denna omtolkning av värdenihilismen som Tingsten trädde Hedenius nära. Det står också klart att det finns en familjelikhet mellan Hedenius omtolkning av värdenihilismen och Lönnroths avfall från den historiska syntesen och förändrade syn på allmänheten. Hedenius strävade efter att avpolitisera den rättsvetenskapliga diskussionen genom att separera experterna från allmänheten och sakkunskap från opinionsbildning. En

67. Johan Strang, "The Scandinavian value nihilists: the crisis of democracy in the 1930s and 1940s", *Nordeuropaforum* 19 (2009) s. 41.

68. Ingemar Hedenius, *Om rätt och moral* (Stockholm 1941). Boken är i huvudsak en attack på juristerna Vilhelm Lundstedt och Karl Olivecrona.

liknande attityd framträdde hos Lönnroth i den tidningspolemik från 1947 som följde på publiceringen "Epik och historia" i *Dagens Nyheter*. Litteraturhistorikern Bernhard Tarschys ifrågasatte några av Lönnroths åsikter, och den senares långa replik förtydligade innebörden i hans positionsförändring. Han tog sin utgångspunkt i Nietzsches tankar om historiens nytta och skada för livet och resonerade om historien som liktydig med verklighet, vilja och makt. Dessa resurser var dock bara tillgängliga för den moderna historievetenskapen som utövade makt utifrån en slags defensiv expertroll:

Historien är en god rådgivare åt den levande generationen. Dess erfarenheter ger en människokunskap som inte finns att hämta annorstädes. Den binder oss vid verkligheten. Men för att vi skall kunna tillgodogöra oss historiens erfarenheter fordras att vi får objektiv upplysning om vilka dessa är. Den skall den historiska vetenskapen ge med allt det kritiska omdöme den är mäktig. Sedan är det likgiltigt om överheten eller allmänheten finner behag i lärdomarna. De är dem i varje fall till nytta.⁶⁹

I ett smalare sammanhang kan man också tolka Lönnroths avfall från syntesen som en strategi för att kodifiera sin akademiska makt och framstå som en orubbligare vetenskaplig auktoritet än han i själva verket var. Lönnroth var en briljant, intuitiv begåvning mer än en systematisk empiriker. Hans synteser var därför mycket sårbara för kritik. I förordet till *Statsmakt och statsfinans* var han tydlig med att tolkningen skulle uppfattas som tentativ och han välkomnade en fortsatt kritisk diskussion. Denna sympatiska princip åberopade Lönnroth ofta, men det var också allt. Han efterlevde den inte.

Steget från fronderi till etablissemang är kort i ett litet samhälle. Lönnroth hade förflyttat sig från en outsider-position till en institutionaliserad topposition: från ung, okänd rabulist med ett tidsbegränsat docentstipendium vid Göteborgs högskola till innehavare av den tyngsta humanistiska professorsstolen i Sverige med en räckta prestigefyllda uppdrag. Eftersom syntetiska anspråk som en form av "dikt" alltid var sårbara för kritik, kan oviljan att framträda som syntetiker sägas ha

69. Erik Lönnroth, "Historiens värde", *DN* (18/2 1947). Jfr även slutklämman i Lönnroths uppföljande artikel *DN* (22/2 1947): "Historia är inte något kulturellt tjo och tjim utan något helt annat."

haft karaktären av att sopa igen spåren efter den egna subjektiviteten. De flesta intersubjektivitetsteorier tar inte med i beräkningen vilken hierarkisk miljö vetenskapen är. Detta är en brist eftersom en forskares subjektivitet kan få radikalt olika konsekvenser beroende på vilken ställning denne har. Kritiska forskare vågar kanske helt enkelt inte argumentera emot en inflytelserik och fåfäng maktthavare. Undermedvetet kan vissa forskarpersonligheter verka förförande genom sin karisma. Janken Myrdal menar att Lönnroths kodifierade syntes låg kvar som en hämsko runt svensk medeltidsforskning ända in på 1970-talet.⁷⁰ Det som stödjer denna positionella förklaring till bytet av vetenskapsideal, är att det var synnerligen påkallat för Lönnroth att just sopa igen spåren efter sin subjektivitet under 1940-talets andra hälft. Inte bara hade Nils Ahnlund, lite senkommet, levererat en ganska graverande kritik av Lönnroths *Statsmakt och statsfinans*.⁷¹ Ännu värre var den lundensiske historikern Folke Dovrings agrarhistoriska forskning. Dovring var en mycket systematisk empiriker. I sin avhandling *Attungen och marklandet*, som stod klar 1947, lyckades han, genom en fullständigare materialgenomgång och nya beräkningar utifrån denna, upplösa sambanden mellan politik och ekonomi, som Lönnroths syntes *Statsmakt och statsfinans* vilat på, för att i stället ge en bild av en mer regional samhällsorganisation med drag av den feodala samhällsorganisationen på kontinenten.⁷² Förmodligen hade Lönnroth på ett tidigt stadium fått reda på Dovrings angrepp på *Statsmakt och statsfinans* eftersom Dovrings huvudhandledare var Sture Bolin och denne stod Lönnroth betydligt närmare än han stod Dovring. Anmärkningsvärt är också att Dovring i sitt förord tackar Lauritz Weibull först av alla: "Hans grundläggande metodiska uppfattning har blivit bestämmande för inriktningen av mina studier". Dovring var en veritabel mardröm för Lönnroth. Han företrädde den internationella metodutvecklingen, den internvetenskapliga specialiseringen och den vetenskapsteoretiska empirismen – allt samman auktoriteter som Lönnroth behövde kunna åberopa för att styra den svenska historievetenskapen. Specialiseringshotet, som Lönnroth diskuterat i

70. Myrdal (2010) s. 82.

71. Nils Ahnlund, *Utredning ang. en 1942 återbesatt professur i historia vid Uppsala universitet* (Stockholm 1942).

72. Folke Dovring, *Attungen och marklandet: studier över agrara förhållanden i medeltidens Sverige* (Lund 1947). För den explicita polemiken mot Lönnroth, se s. 26, 38, 48, 55–57, 63, 67, 69–84, 125–208.

sina historieteoretiska uppsatser, hade nu tagit konkret gestalt. Dovring var förvisso specialist, men han passade illa i bilden av specialisten som trångsynt och lättdompterad. Det var nog snarast Lönnroth som låtit sig snärjas av tidens ideologier. Dovrings uppfattning var att *Statsmakt och statsfinans* "erinrar mer om 1800-talets djärva totalkonstruktioner vid skrivbordet än om den moderna kunskapens väg."⁷³ Kombinationen av att smula sönder Lönnroths storslagna men bräckliga syntes och dessutom knyta an till den historiker som alltmer började förknippas med historieforskningens metodiska specialisering blev sammantaget en eminent utmaning mot Lönnroth som nytjänad professor.

Det svenska historikersamfundet kunde, i det moderniseringskedje man befann sig i, inte hantera den här typen av tolkningskonflikt.⁷⁴ Dovring stöttes ut och det vetenskapsideal han åberopat mot Lönnroth intogs nu i stället av denne. Ideellt företrädde Lönnroth den moderna specialvetenskapen – reellt företrädde han historieskrivningen om staternas liv – han skrev om 1800-talsmotiv i elegant modernistisk språkdräkt.

I *En annan uppfattning* märks inga anknytningar till Hjärne. I stället framhålls just Weibull som ideal. I essän "En banbrytare" hyllar Lönnroth Lauritz Weibull, som under denna tid framdrog sina dagar som en utpräglad arkivmartyr nere i Lund, strängt sysselsatt med källutgåvor.⁷⁵ Den enda historiker som, förutom Dovring, vågade utmana Lönnroth efter trontillträdet var Bertil Boëthius, som då var i slutet på karriären och inte behövde riskera något. Förmodligen kände Boëthius inte till Dovrings forskningar. Boëthius förefaller inte egentligen ha ogillat Lönnroth, men framhävde hur anmärkningsvärt det var att en så dristigt värderande, litterärt driven och intuitiv syntesmakare inte kritiserades hårdare, både när det gällde de empiriska minimikraven, uraktlåtenheten "att underkasta sig det verifierande laboratoriearbetets mödor", samt den värderingsmässiga grundvalen för de ikonoklastiska syntetiska perspektiven.⁷⁶

73. Folke Dovring, "Agrarhistorisk forskning och svensk medeltidshistoria", *Historisk tidskrift* 73:4 (1953) s. 409.

74. Myrdal (2010) genomlyser dessa förhållanden med fokus just på utstötningen av Dovring.

75. Lönnroth (1949) s. 23. Myrdal har gjort en historiografisk undersökning kring denna tid baserad på avhandlingsförord: Janken Myrdal, "Förorden i forskningsfältet: historiker i mitten av 1900-talet", i Arping & Jansson (red.) (2008), s. 437–451.

76. Bertil Boëthius, "Behöver vår historievetenskap lägga om sin kurs? Ett diskussionsinlägg i anslutning till professor Lönnroths essaysamling 'En annan uppfattning'", *Historisk tidskrift* 70:2 (1950) s. 229–232.

Den fria viljan

Avslutningsvis skall jag ta upp den personliga och existentiella sidan av Lönnroths övergivande av sitt vetenskapsideal. Även här har Lönnroth åtskilligt gemensamt med Tingsten och Hedenius, men eftersom rollen av positivistisk stridshäst satt mindre djupt hos Lönnroth kan just denna större ytlighet hos Lönnroth belysa en sida av Tingsten och Hedenius som eljest kan vara svår att upptäcka. De roller dessa tre valde att spela gick ut på att iscensätta en suverän position. Det åstadkoms genom att stå med ett ben vardera i olika miljöer. När man talade med allmänheten i den kulturella offentligheten så var man vetenskapsman och expert. Då skulle man vara missnöjd med debatten, med känslsamheten, ovetenskapligheten, med bristande intellektuell precision och intellektuella flockbeteenden. Men man kunde också spela rollen av allmänintellektuell historisk aktör bland vetenskapsmännen. Man var inte en vanlig specialist, man hade klivit ut ur elfenbenstornet och deltog i historien. Lönnroth hade, precis som Tingsten och Hedenius, en stark vilja att uttrycka ett personligt stilideal vetenskapligt, etiskt och estetiskt. Strategin att alltid vara vetenskapsman i allmänheten och företräda allmänheten bland vetenskapsmän innebar i princip att man alltid befann sig i en upphöjd särartsposition i förhållande till den grupp inom vilken man för tillfället verkade. Det var en iscensättning av individualitet. Det finns åtskilligt av stilmedveten estetisering i hur Lönnroth framställde sin förändrade uppfattning. Han framställde sitt avfall från syntesen som ett slags offer på modernitetens altare, tragiskt och storslaget, något som han var tvungen till eftersom epiken dödats och så vidare – men så var det ju inte. Det var alltigenom en pseudode-terminism. Han tvingades inte till något offer: det var han själv som ville ha det så. Lönnroth tyckte helt enkelt att det var estetiskt effektivt att överge sitt vetenskapsideal.

När Lönnroth lät sina intressen styra, när han forskade för sitt eget nöje vid den här tiden, ägnade han sig åt Thomas Edward Lawrence, mer känd som Lawrence av Arabien. Lawrence var en brittisk underrättelse-officer som kom att spela en viktig roll i det skeende under första världskriget då araberna gjorde uppror mot det osmanska riket. Lawrence hade efter kriget på ett mycket effektivt sätt gestaltat sina äventyr i storslagen, romantisk anda i boken *Seven pillars of wisdom* (1922). Ett flertal spår korsas i berättelsen: olycklig kärlek, äventyren med ökenkrigarna

på väg mot Damaskus och den politiska visionen om ett fritt Syrien bevarat från imperialistiska krafter. När Lawrence således förklarade att vid ankomsten till Damaskus var hans dröm död, var det alla dessa tre han menade.

Lönnroth tycks ha identifierat sig mycket djupt med Lawrence, något som Peter Englund påtalat.⁷⁷ Inte minst hade det romantiska skimret kring Lawrence förhöjts i och med hans så kallade försvinnande: han valde trots sin litterära berömmelse att byta levnadsbana och leva ett undanskymt liv som flygplansmekaniker under namnet Shaw. Enligt Lönnroth var detta inte så mycket ett fritt val av Lawrence som ett tecken på att hans människotyp hörde till en förgången epok. I Lawrence öde fanns så att säga ett mönster för att offra sina ideal på ett storslaget sätt och anpassa sig till en ny tid i en slags tekniko-optimistisk men kulturpessimistisk anda. I slutorden om Lawrence ger Lönnroth också tydligt uttryck för sitt eget övergivande av syntesen:

Över hans verklighetsupplevelse i all dess intensitet ligger som en slöja den handlingens dröm som han aldrig fick se uppfyllas. Den lever i hans ord så som det sker i all historieskrivning; det är drömmen, som lever rikt och helt, men verkligheten bara torftigt och styckevis i form av fakta.⁷⁸

Lönnroths utveckling speglar i hög grad vad man kan kalla den svenska historievetenskapens disciplinering till modern specialvetenskap. Det var, som visats, en ganska motsägelsefull och problematisk förändring. Erik Lönnroth kan även fortsättningsvis räknas som tillhörande den weibullianska inriktningen, men de ideal som höll denna grupp samman och särskiljde dem var inte empiriska detaljstudier och strävan efter säkert vetande, som en äldre bild gjort gällande. Även om Weibullhistorikerna hade den typen av principer skrivna överallt på sina sköldar så lämnade efterlevandet av principerna en hel del i övrigt att önska, och det vore därför missvisande att ange dessa principer som gruppens kärna. I grunden präglades gruppen nog mer av en syn på vetenskap som individuellt uttryck snarare än kollektiv och kumulativ verksamhet; det var en intern kultur snarare än en universaliserbar norm, ett *stilideal*

77. Peter Englund, *Erik Lönnroth: inträdestal i Svenska Akademien av Peter Englund* (Stockholm 2002).

78. Lönnroth (1949) s. 207.

mer än ett kunskapsideal. Det gällde att vara originell och absolut. I fallet Erik Lönnroth ställdes detta på sin spets.

Den humanistiska forskningstraditionen är, som mycket annan mänsklig verksamhet, i många avseenden motsägelsefull och innehåller många dimensioner. Det finns ingen aktör som är mer central än Erik Lönnroth för att få en inblick i humanioras utveckling runt seklets mitt. Mycket av det som skett inom svensk humaniora 1945–1980 har skett i enlighet med Lönnroths vilja. Däremot får ingen tro att Lönnroth nådde fram till sin slutgiltiga uppfattning i och med övergivandet av syntesen. Han kom att ändra uppfattning flera gånger under sin långa karriär och de uppfattningar han tagit avstånd från levde parallellt med hans nya offentligt uttryckta. Ännu när Lönnroth återvände till Göteborg 1953 så besparades han saklig kritik med hänvisning till hans forskarpersonlighet och hans kapacitet för synteser.⁷⁹

Emellertid förskingrades denna kollegiala gemenskap. Syntesen och dess vidhäftande personlighets- och begåvningsdyrkan föll efter ett par decennier i glömska. Den hade i alltför hög grad varit historievetenskapens interna angelägenhet. Kvar blev i stället det officiella utanverket: upphöjelsen av specialiseringen. Efterkrigstidens dominerande ideal kom därefter att projiceras bakåt i tiden och ljuskäglan har allt som oftast fallit på Lauritz Weibull som den moderna svenska historievetenskapens grundargestalt.

79. Larsson (2010) s. 313f.

From rowdy youngster to front man of the establishment. Ideals and strategies of the young Erik Lönnroth

This article investigates the ideals and strategies of Erik Lönnroth, one of the leading and most influential scholars in Swedish humanities in the twentieth century. The focus is on his career during the interwar years and the article seeks to explain the change in Lönnroth's scholarly ideals after he established himself in the upper echelons of the profession. His early ideal was the presentation of far-reaching reevaluations of Swedish medieval history. To do this he adhered to the ideal of historical synthesis, which was presented as an alternative to both narrow empirical specialization and ideological use of history. This ideal corresponded to a certain liberal aristocratic culture prevalent among academics in Gothenburg in the interwar years. After he established himself at the professorial level Lönnroth was recruited to the Swedish liberal morning paper *Dagens Nyheter*, along with other prominent liberal intellectuals of the time, such as political scientist Herbert Tingsten and philosopher Ingemar Hedenius. In this new environment Lönnroth deserted his former ideal of historical synthesis and supported the ideal of specialization, which was more in tune with the general style of research in the postwar years. Lönnroth's reorientation can also be explained as an attempt to "cover his tracks" since his synthetical interpretations came under attack by more specialized researchers. The impulse behind Lönnroth's reorientation is therefore symptomatic of the gradual transformation of historiography from a literary genre to a modern research discipline.

Keywords: Sweden, 20th Century, Historiography, Humanities, Sociology of Knowledge, Science Studies, Erik Lönnroth

The article has been reviewed by two external reviewers under a double-blind peer review process.